

AJUNTAMENT
D'ESPARREGUERA

SANT JORDI 2022 PREMIS DEL XXIV JOCS FLORALS D'ESPARREGUERA

Autor: Joan Carles Libori Ramos
Categoria: Primer premi de Narrativa adults
Pseudònim:

Quatre mil metres

Per a tots ells

En Tino

No n'hi hauria prou amb mentir. Havia arribat tard i ja ningú no se'l creuria. S'havia excusat tant, i tan seguidament, que tot en ell era fals. La cara botida, els ulls ensangonats, gairebé closos, i un tremolor de mans tossut, eren l'única veritat en què totes les mirades de l'andana coincidien. El coneixien bé, en Tino, i de reüll, sense aixecar la vista de les vies, l'observaven titubejar. En un equilibri incert, l'homenot semblava haver de fer esforços per mantenir-se dret i no desplomar-se sobre ell mateix. Entretant, el vent gelat de la matinada mantenia l'estació en silenci tot esperant l'arribada de les vagonetes i, amb elles, el canvi de torn a la Foradada.

Ell no ho recordava, però aquella nit havia tornat a acabar torrat, assegut en un racó de ca la Bòrnia i amb el cap recolzat sobre els braços que, encreuats, s'abocaven sobre el rastre sec d'un toll d'absenta. Ell mateix l'havia vessat unes hores abans emboirat pel seu propi atordiment. Aquella, però, no era l'única taverna de Sant Cristòfol on en Tino es bevia el jornal. Les obres del túnel havien trasbalsat per complet la monòtona vida d'aquell llogarret de muntanya.

Els refugis de llicorella negrosa, els coberts, els estables, tot s'havia transformat en un campament provisional on encabir centenars de mercenaris. Homes d'arreu que, a patolls, havien decidit provar sort a les obres del Transpirinenc. Al poble, tot havia servit per a fer calés ràpids, nous negocis, hostalots i desenes de tavernes, qualsevol cosa feia el fet. En poc temps, el veïnat havia enfebrat d'avarícia i, sense adonar-se'n, havia alçat un món nou de frenesí que, com un tumor, s'havia abatut ferm sobre la vida austera d'aquell racó oblidat, perdut enmig dels Pirineus, a mig camí entre el Freser i la Cerdanya.

En Tino era un més d'aquells peons, havia arribat a Toses feia uns quants mesos amb l'esperança de trobar una feina nova i, amb ella, provar de reconstruir un cop més la seva vida. Una vida difícil i estropellada d'ençà que havia abandonat Alcoleja amb quinze anys. Alcoi primer, Alacant després, i més tard Catalunya l'havien vist perdre's durant vint anys de suors i setmanades, de tavernes i batesses, en un

caure i recomençar periòdic fins a tocar fons. A les pedreres del Garraf, una fosca tragèdia havia acabat amb ell tancat, gairebé dos anys, en una de les cel·les de la moderna presó dels afores de Barcelona: la presó Model, en deien.

—Res a vore, aquell xic es va esnucar tot a soles —explicava en Tino quan encara anava serè—. A mi me va agarrar la Guàrdia Civil només perquè feia lo got allí, ni tan siquiera lo coneixia de veres. Me van tancar perquè van voler —repetia fins a creure-s'ho i fer que tothom, el volguessin o no escoltar, s'ho acabés creient també—. Sort ne vaig tenir de lo senyor jutge, si no encara hui hi estaria encauat. Ací a Toses me refaré. L'aire fred i la feina dura m'ajudaran —concloïa confortant-se amb els seus propis arguments.

Lluny de ser així, en Tino havia tornat, després de sortir de la presó, a la seva rutina embullada, des del treball dur i a preu fet, fins a la gresca, les renyines i l'absenta. Aquella nit, com gairebé totes d'ençà que havia arribat a Toses, no n'havia estat tampoc cap excepció.

Toses era un poble encimbellat, tant que no hi podies trobar ni un sol carrer a peu pla. Arrapats a la muntanya de Meians, els casalots semblaven voler espigar-se per no caure sobre el fons del Rigard. El perfil del riu marcava d'Est a Oest els contorns de les parcel·les on, desordenadament, la concessionària Corsini, Retuerta i Bruned havia anat alçant el nou campament obrer de Sant Cristòfol: *Túnel de Tosas - Concesión del Estado - Línea Ripoll a Puigcerda - Septiembre de 1911*, resava en un cartell penjat a l'entrada del veïnat. Barraques, magatzems, tallers i fins i tot un nou hospital s'arregleraven a partir d'aquell punt, entre fangs i munts de ferralla, fins a l'entrada de les obres, al capdamunt del poble, al seu extrem de ponent.

Tot i que no recordava gaire bé com, en Tino havia resseguit feia uns minuts aquell mateix camí tot provant de no xopar-se massa les espadnyes. Havia caminat de tort uns quants metres prop del riu, des de ca la Bòrnia, on la mestressa l'havia tret a empentes i rodolons, fins a l'estació de vagonetes de la bocassa sud on havia arribat, com gairebé sempre, amb un retard gairebé definitiu.

Mentre el fred de la matinada mantenia l'alè d'en Tino suspès en l'aire, un udol somort, llunyà va sorgir del túnel i es va apropiat de l'atenció de l'andana. En pocs segons l'udol ja era un bram, allargassat, eixordador, un crit que acompanyava tenaç l'arribada de les vagonetes. Colgades de pedrots, aquelles bestiasses de ferro colat transportaven també al seu damunt els homes del relleu sortint del torn del vespre. Bruts, ennegrits de pols i xops de fangs, enginyers, capatassos i peons mostraven als seus ulls les ferides obertes d'una nit més urpant els budells d'aquella muntanya feréstega. En sortir del túnel, engegats de nou per la llum del sol i del cel lliure, aquells homes semblaven revifar.

En poc més d'uns instants, el comboi ja s'havia aturat i el xerricar molest de les rodes fregant ferro havia emmudit. Amb l'aturada, com en cada canvi de torn, l'escampall nerviós d'uns i altres es va reiniciar. D'entre els que sortien del torn, alguns remuntaven apressats el poble. Feixes amunt, provaven d'arribar a casa abans que els nanos es despertessin per així poder-los amanyagar. Altres, els més joves, o els més sols potser, buscaven ensomniats el fons de la vall i el recer de les pensions més acollidores.

D'entre els que entraven a la feina, en canvi, només en Tino fimbregava endormiscat. Ell no hi pensava llavors, però un reguerot d'ànsia semblava estriar les fesomies d'aquells homes. Una angúnia que no podien amagar els sostenia fermes i en una mudesa tibant. No hi va haver planys ni renecs aquell matí, només un "Som-hi!" decidit i un pas endavant de l'enginyer Palou que els va fer avançar i saltar a les vagonetes.

En Palou

Francesc de Palou havia nascut feia vint-i-nou anys a Barcelona, al carrer del Compromís de Casp, a la dreta de l'Eixample, en el si d'una família burgesa, opulent i rutinària més que tradicional. Havia estudiat, igual que el seu pare i que el seu avi, una carrera d'Estat a la capital. A Madrid s'havia titulat com a enginyer a la Escuela Especial de Ingenieros de Caminos, Canales y Puertos on, certament, li havia costat entrar. Havia necessitat més de quatre anys d'acadèmies privades i gairebé tres mil pessetes del pare per a aprendre prou matemàtiques i francès per a superar-ne la prova d'ingrés. Sortir-ne també li havia costat força: sis anys de càlcul infinitesimal, mecànica racional o geodèsia havien estat prou avorrits per a fer-lo dubtar. En Palou, però, havia resistit i havia acabat convertint-se en un jove enginyer de camins, orgull de la família i exemple il·lustrós per als seus companys i veïns. En Francesc treballava a Toses des de feia un parell d'anys. El director de la concessió, l'enginyer Retuerta, l'havia contractat a finals del mil nou-cents dotze com a enginyer ajudant, saldant així un antic deute professional amb en Palou pare. Amb el temps, però, el jove havia anat guanyant-se el seu respecte i, amb aquest, tota la seva confiança.

Aquells primers dies de primavera, els martells neumàtics de la Foradada havien iniciat la perforació del segon quilòmetre del túnel en què estaven a punt d'endinsar-se. La qualitat del terreny perforat havia anat empitjorant progressivament des de feia uns quants mesos; pissarres, fangs i una pressió més de setanta vegades l'habitual, posaven a prova i en tensió tots els recursos de l'obra. Amb tot, els darrers dies havien estat els pitjors. En Francesc no havia tancat els ulls més enllà d'unes hores. Un telegrama urgent d'en Retuerta l'havia trobat dilluns a Barcelona mentre gaudia d'unes curtes vacances de Pasqua a la casa del carrer de Casp.

—He de tornar a Toses a correu —havia anunciat en Francesc a la família després de llegir en diagonal el missatge urgent de la Foradada—. Els apuntaments nous del túnel semblen bombar-se un altre cop i amenacen d'esquerdar-se.

L'endemà, cap a les sis del matí, el jove enginyer havia sortit de la ciutat amb el tren de Sant Joan de les Abadesses. Tres hores més tard havia arribat a Ripoll on, a la mateixa plaça de l'estació, els esperava la Ceretana, la diligència de Puigcerdà que feia parada a Toses. Després d'una breu aturada a l'hostal del Monestir, el carruatge havia pres la ruta de Campdevànol i, tot i que el dia era rúfol i el fred els començava a ferir, havien acabat arribant a Ribes al voltant de les dotze sense gaires novetats.

Passar un migdia a Ribes era una fantàstica ocasió per a tastar el Pirineu a trossets. En Francesc ho sabia i amb poques pessetes n'havia tingut prou per gaudir de dues saboroses truites de riu amb pernil a Cal Rutllat. L'avís a crits i abans d'hora dels majorals de la Ceretana no havia deixat gaire temps als viatgers per a fer la beguda i, a quarts de tres, ja els havien tornat a encabir a tots a l'interior del cotxe de la diligència. La majoria ensardinats al gronxador; la resta, a dalt, a la baca, entre farcells i maletes on la polseguera i el moscam més es patia. L'ascensió a Toses es feia pesada, com més s'enfilava el camí, més escàs i monòton es feia el paisatge. Tot i que ja era primavera, no acabaven de deixar enrere l'hivern i el viatge s'havia fet desagradable. La neu dels vorals s'havia començat a revoltar sota el vent que baixava dur i sec des de la collada. El camí havia desaparegut de la vista i una gelor intensa s'havia abraonat sobre les bèsties i el passatge. Les egües caminaven dropes, al pas, aguantant al llom la fredor del torb mentre en Francesc i la resta del passatge amb prou feines disposava d'un grapat de palla i de boll per enfonsar-hi els peus a manera de calefacció. Aquella tarda la Ceretana no va arribar a Toses. Els majorals van decidir recular i tornar a Ribes per passar-hi la nit. L'endemà ho tornarien a intentar si aquell ventot decidia calmar-se.

No va ser pas l'endemà, el torb va durar dos dies més. Després de passar-los a resguard a les fondes de Ribes, en Francesc va arribar a Toses a mitjanit del divendres amb el temps just per a xerrar una estona amb l'enginyer Retuerta i provar de recuperar una mica de son abans del següent relleu.

Aquella matinada, de nou sobre la vagoneta de la Foradada, i tot i el cansament que acumulava del viatge, el grup sencer havia estat al cas del seu "Som-hi!". Tots havien notat la seva energia i l'havien seguit sense dubtar. Fins i tot en Tino semblava espavilar mentre el comboi desapareixia de la vista de tothom engolit per la foscor del túnel.

Allà dins, l'obscuritat i el soroll escandalós dels compressors i les ventilacions t'atabalava. Gairebé contínuament entropessaves amb un munt de puntals gegantins, troncots dels boscos de Palòs, que amb més de dos metres i mig provaven d'assegurar les voltes. Del sostre queia a gotellots una pluja glacial de fang negrós que xopava ben aviat jaquetes i espadenyas. La majoria ja feia anys que havien perdut, si és que mai l'havien tingut, la qualitat d'impermeables.

A mil nou-cents metres de l'entrada, el comboi es va aturar al front de perforació. Allà, el brogit encara era més eixordador. Les vagonetes de runa tronaven rodant per sobre de la planxada i els puntals semblaven haver-se deformat més del que en Francesc havia imaginat. El jove va observar vacil·lant l'escenari. No s'havia enfrontat mai a la potència d'una columna de roca com aquella i per uns moments va semblar emmudir.

En aquell precís instant, des de l'altra banda de la vagoneta el crit d'una veu trencada, cremada pels anys de treball dur, va bramar:

—Ya estem de nou tots astí. Despaciet vos neu baixant i alego vos passeu a buscar los martiellos que pronte tornaremos a foradá. Pa yo que hui mon atipau.

En Milio sabia manar. D'això vivia.

En Milio

En Milio Rudi era el millor capatàs que mai havia treballat a la Foradada. Tots el consideraven un home de confiança de la direcció. Molt més alt i gros que ningú del poble, era evident que durant els darrers mesos havia envellit molt ràpidament: s'havia corbat, la pell semblava penjar-li de l'ossada, com sobrera, i els ulls li saltaven de la cara com buscant un millor enfocament enmig de la foscor de les galeries. Era a prop dels cinquanta i aquella vida cantelluda i provisional començava a passar-li comptes.

—Casa meua es terra aragonesa i sota mon teito se charra fragatí —contestava en Milio a tothom que li preguntava d'on era aquell accent tan peculiar.

Deien que el capitost de la concessió, en Retuerta, l'havia conegut a Saragossa. En Milio havia treballat per ell, feia una dècada, a la casa del carrer de Sagasta. Des de llavors no havien tornat a coincidir perquè en Milio havia deixat Saragossa i havia seguit el destí de molts dels seus compatriotes fugint de la fam i la misèria.

En aquells anys, Barcelona bullia en obres i industrialització. L'Exposició universal del vuitanta-vuit, l'inici de les obres del metro i la creixent revolució industrial i dels transports guarnien un efecte crida que no podia ser soterrat i que, igual que en el Milio, havia fet forat en tota una generació de treballadors aragonesos, valencians i catalans de pagès que provaven d'ensomniar en una vida millor. L'atur i la gana els havia fet deixar enrere la seva terra i provar sort en una ciutat que, cada dia que passava, es mostrava més incapaç d'acollir-los. En Milio, igual que molts, hi havia anat a viure amb il·lusió, però la realitat l'havia dut a la perifèria. Amb el jornal que guanyava, només li havia arribat per rellogar un llit en un barri de barraques i de mal nom: el Somorrostro. En Milio, però, per fortuna era un home madur i no s'atabalava gaire en aquells dies de revolució, ni per la feina, que coneixia bé, ni per la vida, que malvivía amb prou dignitat.

Amb tot, vuit anys de suburbi, de treball a preu fet i de lluites perdudes, l'havien acabat desenganyant. La ciutat i l'aventura de l'exili l'havien decebut. Va ser llavors quan va saber que el seu antic patró havia guanyat una concessió important: les obres del ferrocarril Transpirinenc i el túnel de Toses, un repte per a l'enginyeria moderna, havia llegit al diari de Barcelona. El túnel, de gairebé quatre quilòmetres sota els Pirineus, havia d'unir per sempre les valls de Ribes i la Cerdanya, Ripoll i Puigcerdà, Barcelona i París.

Dit i fet. Pocs dies després, en Milio havia fet mans i mànigues per retrobar-se amb en Retuerta i convertir-se en capatàs de la Foradada. No li havia costat gaire convèncer l'enginyer, el que sí havia hagut d'aprendre a correu era a fer túnels.

Malgrat tot, aquell matí, sobre les vagonetes i gairebé dos quilòmetres muntanya endins, en Milio havia percebut la indecisió del jove enginyer Palou i la inquietud en els rostres de la resta de la colla. L'escenari era esfereïdor, pitjor del que en Retuerta els havia parlat la nit anterior. Aquells puntals podien esquarterar-se en qualsevol moment. Havien de substituir-los amb urgència. Calia ocupar-se, espavilar... En Milio sentia que havia de fer alguna cosa. Tothom a treballar, tothom als martells, tothom menys el Nano.

—Ticó, tu chicote bes i agarra de nuevo el trenet. A los del magazen diz-lis que amenistem troncos nuevos, que ya luego cherrarem i que s'apresten. Si poguesses, porta-mos ya cualques de retorn.

El Nano

En Ticó, com no podia ser d'altra manera, va obeir sense dubtar, va pujar a la vagoneta d'un salt i es va posar en marxa a l'instant. Abans i tot.

En Ticó Seuba tot just s'afaitava. Al Nano ningú no el volia al túnel, era massa jove per a cremar la seva adolescència en aquell forat. Molts d'aquells homenots li feien de pare i li regalaven consell; l'alliçonaven sovint sobre com evitar la mina i el treball dur, o sobre com allunyar-se de la vida bruta i del beure fins a no saber el que et dius. Encara més, en Milio, per poc que podia —i podia molt—, li encarregava feinejar fora del túnel, al magatzem o a les dinamos i sovint li trobava un quefer "important" que l'ocupava lluny de la humitat del fang i el tremolar dels martells neumàtics. En Ticó, però, necessitava el jornal. Una vida nova l'havia anat a trobar, una nova responsabilitat havia pres el relleu a la inconsciència de la seva joventut. La Gèlica i una criatura acabada de néixer. L'esperaven a Dòrria.

Encara no a una hora a peu de Toses, Dòrria era només un poblet de quatre cases, però en Ticó hi tenia les arrels ben fermes, soterrades sota els seus boscos. De pi roig i avets centenaris n'hi veies pertot. N'hi havia de xarucs, de rabassuts i d'escorçosos. En Ticó, de tant viure-hi feréstec, no tenia gaires paraules per a descriure el paisatge, però les poques que tenia eren sentides. Ell i la Gèlica s'estimaven aquella terra. Des de marrecs havien somiat plegats en una vida compartida amb la natura, oberta a aquells

boscós, als pendents de la creu de Meians, a les cabanes del pla de l'Orri. Junts s'havien despenjat per les estretors dels engorjats del Freser i havien cridat els seus noms entre les timbes de la Coma de Vaca fent el corn marí amb les mans. El campament de Toses i les obres del túnel de la Foradada només havien estat per a ells una resplendor llunyana, difosa, que havien observat des de l'altivesa d'aquelles serres amb la indiferència de qui anhela altres reptes.

Mai havien imaginat que aquelles nits d'amor que havien compartit en deixar la infantesa els canviarien tant la vida. Ella havia hagut d'embalar precipitadament la seva en un farcell. El pare no havia pogut empassar-se el menyspreu, la vergonya d'una filla tacada. Quatre vestits sargits, els esclops i un mocador de llana feien costat als presents que la mare li havia entaforat d'amagat a la bossa el dia que va haver de marxar de casa. Dos formatges d'ovella i un pa de sègol. Cap més record, cap més paraula. El Nano i ella havien improvisat una nova llar en un dels coberts abandonats de Dòrria. Junts s'havien promès resistir i estimar-se per sempre.

Aquell matí, però, a la Foradada, tot i que el comboi ja havia arrencat i prenia de nou direcció cap a la sortida, en Ticó semblava encaparrat. No havia entès gaire bé les ordres d'en Milio. De fet, sovint li costava comprendre el que li demanava, potser l'accent, potser l'edat... La veritat era que no s'atrevia a qüestionar-lo, preferia fer. Malgrat tot, fins aquell dia no havien estat més que feinetes les que li havia encarregat, res de gaire valor, res que un clatellot no l'ajudés a comprendre. Aquell matí, però, el posat d'uns i altres anunciava tempesta. Des de la vagoneta, en Ticó va pressentir que aquell encàrrec era important, que aquell matí tot semblava més transcendent. No sabia encara quant.

El túnel

Mentre el Nano s'allunyava i la colla ronsejava els primers quefers del torn, sobtadament, inesperadament, dins el túnel va retrucar el so terrible d'un estrip gegantí. Els primers puntals que de manera provisional sostenien les voltes de la galeria s'estaven esberlant en mil bocins. No suportaven més el pes de la muntanya i un violent esquinç en cadena de les bigues i la resta del fustam ho confirmava. En aquell mateix segon, mentre els primers fustots queien i retronaven en un rebotar rabiós contra el terra de la galeria, en Palou i en Tino van creuar les mirades durant un instant, tot just un moment, a mig camí entre la por i el desconsol, suficient per a adonar-se que allà s'acabava tot, que allò era el final, el judici final.

En menys d'un no res, lluny de ser a recer, en Tino va desaparèixer. Colgat sota un d'aquells primers pedrots que la muntanya va desprendre, va maleir la seva mala sort mentre sol i molt lentament s'apagava. Gairebé en el mateix moment, el sostre sencer va esfondrar-se i va descarregar sobre les vies un xàfec de pedra i fang que, destrossant la maquinària, va deixar la galeria entre el fum i les tenebres. L'enginyer Palou d'un salt va buscar refugi sota una de les vagonetes de runa que havia acabat varada

durant la nit, però res va ser prou per a aturar aquell pedregam horrible. La muntanya sencera li va caure al damunt d'improvís.

En Milio, gat vell, va veure venir el daltabaix i a correueta va provar de quedar a cobert de les pedres. Amb les primeres esquerdes, va aconseguir arrapar-se amb les ungles a una de les parets més a l'est, una de les més allunyades del desastre i assegurada feia pocs dies amb un bon gruix de formigó. Entre la foscor i la pols, mentre provava d'entreveure la sort de la resta de la colla, una profunda clivella va sorprendre'l estripant la paret del corredor on s'havia resguardat. De l'esvoranc, un torrent d'aigua gelada va brollar violentament del no-res i el va empènyer de nou cap al centre de la galeria. Des d'allà, a punt d'ofegar-se amb el fang que li cobria la cara, li va semblar veure com, uns pocs metres més enllà i a contrallum de la bocassa, el Nano, tremolós i malferit, s'abandonava sota una nova pluja de pedres que els havia tornat a sorprendre. Va ser llavors quan, enmig d'una foscor absoluta, l'agressiva fiblada d'un fustot esberlat va travessar-li l'espatlla i un gust aspre de sang als llavis va fer-li saber que tot havia acabat per a ell.

Mentre la muntanya s'ensorrava, un huracà de pols i de mort va afanyar-se a escombrar tots els racons i va anunciar al campament el desastre. Després de sentir fimbregar la vall sencera, Toses va sumir-se en un silenci absolut.

La Gèlica

Dos dies després del desastre, al tombant del migdia, en Retuerta i dues llargues esquadres de treballadors de la Foradada pujaven pel corriol costellut de Sant Cristòfol. Era una silenciosa processó que acompanyava els quatre taüts. Tot el campament s'hi havia aplegat. Havien fet anar a buscar dos carros a Planoles, els havien pujat de matinada. Els fusters del campament hi havien treballat de valent i els havien deixat llestos per a aquella cerimònia amb quatre plomalls en els angles i roba negra cobrint les caixes. Els majorals de *la Ceretana* els havien cedit quatre egües de la diligència, les més finetes, per al funeral i les havien guarnit amb els mateixos negres. No havien pogut fer venir cap capellà ni de la Cerdanya ni del Freser, però mentre el seguici arribava a la porta de la parròquia els rectors de Sant Cristòfol i de Fornells gosaven, amb veus trencades i el cor en un puny, començar a cantar les primeres notes de l'ofici de difunts.

En acabar el darrer respos, la vall sencera quedà en silenci i només els gemecs sentits dels més propers s'arrauliren a tocar de les caixes. En Retuerta, en Palou pare, els enginyers, els ajudants, els mecànics i les famílies, tots sentien el moment i no gosaven acomiadar-se'n.

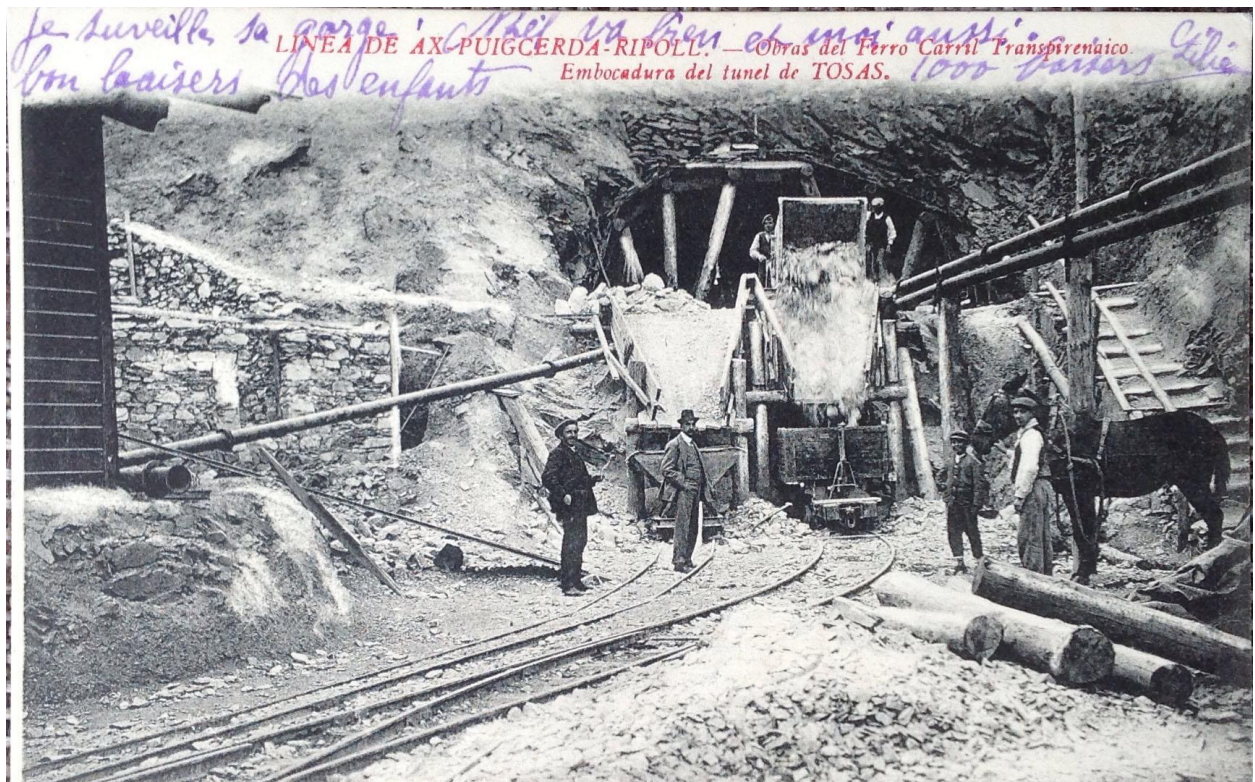
Aïllades del seguici, a l'altra banda del fossar, dues dones esperaven dretes. La més gran, la mestressa de ca la Bòrnia, vestida de diumenge, s'aferrava a un pom de botonets de gos d'un morat intens, viu i

acabat de collir al pati de la taverna. Eren per a en Tino, tot i les renyines, trobaria a faltar aquell pobre borratxo. A la seva manera, de tant blavejar-lo, l'havia acabat apreciand.

L'altra, la més jove, massa jove per ser allà, sanglotant els plors que ja no li quedaven, tremolava acotxant un manyoc de roba entre els seus braços mentre li murmurava:

—Jo t'hi portaré fill meu, pujarem a la Coma i des d'allà cridarem el nom del pare fent amb les mans el corn marí: Ticó! Ticó! Mai no ens deixarem, ens estimarem per sempre, ens ho vàrem prometre.

“Telegrafía de Puigcerda que en la linea de ferrocarril de Ripoll ha ocurrido un desprendimiento de tierras, resultando cuatro obreros muertos y heridos graves otros cuatro. En vista de la frecuencia con que se suceden estos accidentes, se ha dispuesto un reconocimiento, para comprobar si las desgracias obedecen a deficiencias en los medios de explotación”
Diario ABC, 19 d'Abril de 1914

A les quatre de la matinada del vint-i-vuit de febrer de 1919 es calaven les dues galeries d'avançament del túnel de Toses després de més de vuit anys d'obres. Finalment, els gairebé quatre mil metres que separaven les dues vessants de la collada havien estat excavats amb èxit.

El 1922 s'inaugurava definitivament la línia Ripoll-Puigcerdà, la mateixa infraestructura que avui encara dona servei i comunica la Cerdanya amb la resta del país. Més de trenta persones de totes classes, orígens i condicions havien deixat la vida en aquesta construcció.